

राजर्षि शाहू महाराज :

सामाजिक सुधारणा व सद्यःस्थिती
(समाजशास्त्र)

: संपादक :

प्रा.आर.डी.राठोड

: मुख्य संपादक :

प्राचार्य, डॉ.आर.के.इप्पर

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ सलंगित
जवाहर शिक्षण संस्थेचे, वैद्यनाथ कॉलेज, परळी वैजनाथ
ता.परळी वै. जि.बीड (महाराष्ट्र)

समाजशास्त्र विभाग आयोजित राष्ट्रीय चर्चासत्रातील निवडक शोधनिबंध

राजर्षि शाहू महाराज : सामाजिक सुधारणा व सद्यःस्थिती (समाजशास्त्र)

संपादक - प्रा. आर. डी. राठोड

मुख्य संपादक - प्राचार्य डॉ. आर. के. इप्पर

ISBN - 978-93-5240-092-8

अरुणा प्रकाशन

१०३, ओमकार कॉम्प्लेक्स-अ,

खर्डेकर स्टॉप, औसा रोड, लातूर

मो. ९४२१४८६९३५, ९४२१३७१७५७

मूल्य : २८०/- रूपये

© सर्व हक्क संपादकाधिन

: प्रथम आवृत्ती : ७ मार्च २०१७

मुद्रक : आर्टी ऑफसेट लातूर

अक्षरजुळवणी : हिंदवी कॉम्प्युटर

मुखपृष्ठ संकल्पना : विरू गुळवे

* 'राजर्षि शाहू महाराज : सामाजिक सुधारणा व सद्यःस्थिती (समाजशास्त्र)' या पुस्तकातील सर्व लेखन, मते आणि अभिप्राय संबंधीत लेखकांचे असून त्या संबंधी प्रकाशक, मुद्रक व इतर सहमत असतीलच असे नव्हे.

३९. राजर्षी शाहू महाराज- सत्यशोधक समाज
प्रा.मुंडे ज्योती १२२
४०. कृषि व शिक्षणविषयक सुधारणा व राजर्षी शाहू
आबासाहेब माणिकराव देशमुख १२४
४१. राजर्षी शाहू महाराजांचे शेतकरी विषयक आर्थिक धोरण
प्रा. यादव घोडके १२७
४२. राजर्षी शाहू महाराज यांचे आर्थिक विचार
प्रा.किरण येरावार, डॉ.सूर्यकांत पवार १३०
४३. राजर्षी शाहू छत्रपती महाराजांचे आर्थिक विचार- एक दृष्टीक्षेप
प्रा.डॉ.श्रीराम हनमंतराव भालेराव १३३
४४. राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे सर्वसमावेशक आर्थिक
वृद्धीचे विचार आणि कार्य
डॉ. एस.ई. घुमटकर १३६
४५. राजर्षी शाहू महाराजांचे सहकार विषयक विचार व सद्यस्थिती
प्रा. किरण रामचंद्र फडणीस १३९
४६. राजर्षी शाहू महाराजांचे आर्थिक विचार
प्रा. केंद्रे मनिषा धनराज १४१
४७. Rajashri Shahu Maharaj: Social Reformer,
Leader and an Ideal Ruler.
Prof. Rathod Ramesh Dhondiram १४२
४८. राजर्षी शाहू महाराजांच्या सामाजिक सुधारणा आणि
वर्तमान काळातील प्रस्तुतता
प्रा. राठोड ईश्वर ल. १४७
४९. राजर्षी शाहूंचा सामाजिक न्यायविषयक दृष्टिकोन
डॉ.नारायण तु.कांबळे १५१
५०. राजर्षी शाहू महाराज आणि दलित समाजजीवन
प्रा.गायकवाड डी.बी. १५५

४४. राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे सर्वसमावेशक आर्थिक वृद्धीचे विचार आणि कार्य

डॉ. एस.ई. घुमटकर
स. प्राध्यापक व वि. प्रमुख,
अर्थशास्त्र विभाग,
बलभीम महाविद्यालय, बीड.

प्रस्तावना :- यशवंतराव जयसिंगराव घाटगे हे नाव असलेले व्यक्तीमत्त्व पुढे छत्रपती राजर्षी शाहू महाराज या नावाने मोठे झाले. शाहू महाराजांचे व्यक्तीमत्त्व आणि त्यांचे विचार व कार्य समाजाच्या आर्थिक आणि समाजिक विकासामध्ये खुप मोठे आहे. इसवी सन १८९४ ते १९२२ अशा २८ वर्षांच्या काळात शाहू महाराजांनी कोल्हापूर संस्थानाचा राज्यकारभार सांभाळला. याच काळात त्यांनी आपल्या संस्थानात सर्वसमावेशक अशा सामाजिक आणि आर्थिक विकासाची मूहुर्तमेढ रोवली. कल्याणकारी राज्याचा राजा कसा असावा याचे ते मूर्तिमंत प्रतिक होते. आधुनिक काळात आणि जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत 'मानव विकास' या संकल्पनेतून देशा-देशाचा विकासाचा स्तर मोजला जात आहे. या आंतरराष्ट्रीय पातळीवरील UNDP द्वारे मोजल्या जाणाऱ्या मापकांचा विचार आणि त्यामध्ये सुधारणा करण्याचे कार्य शाहू महाराजांनी १८९४ ते १९२२ या काळातच केलले दिसून येते. तसेच भारतामध्ये २००७ पासून सुरू झालेल्या ११ व्या पंचवार्षिक योजनेचे उद्दिष्ट सर्व समावेशक आर्थिक वृद्धी साधने या संदर्भात शाहू महाराजांनी त्यांच्या काळात आपल्या संस्थानात राबविलेले आहे.

कृषी विकासातून सर्व समावेशक विकास:- भारतीय अर्थव्यवस्था ही कृषी प्रधान अर्थव्यवस्था म्हणून ओळखली जाते. कृषीचा विकास झाल्यास कृषीवर अवलंबून असणाऱ्या लोकांचा विकास होतो आणि सोबतच या समाजाची मागणी वाढून इतर व्यवसायाचा विकास घडून येऊन सर्वसमावेशक वृद्धी घडून येते हे जाणून छत्रपती शाहू महाराजांनी कृषी विकासावर भर दिला होता. जमीनीच्या विभाजनातून कृषीची उत्पादकता कमी होते त्यामुळे त्यांचा जमीन विभाजनास विरोध होता. कृषीचा विकास घडवून आणण्यात जलसिंचनास त्यांनी महत्त्व दिले. त्यांच्या कारकिर्दीच्या प्रारंभापासूनच म्हणजे १८९४ पासून त्यांनी संस्थानात जलसिंचन सोयींना जसे बंधारे, तलाव, विहिरी त्यांची दुरुस्ती इत्यादिद्वारे महत्त्व दिले होते. भोगावती नदीवरील 'राधानगरी' या धरणाच्या बांधणीची सुरुवात करणे यातून त्यांच्या पाण्याच्या जतनातून कृषी विकासासाठी केलेल्या कार्याची जाणीव होते. शेतकऱ्यांना शेतीसाठी आवश्यक भांडवल पुरविण्यासाठी म्हणजेच कर्जपूरवठा करण्यासाठी १९०४ मध्ये 'व्हिक्टोरीया मेमोरीयल फंड' पुढे 'द किंग एडवर्ड फंडांची स्थापना केली.

उद्योग व व्यापार विकासातून अर्थव्यवस्थेला गती :- देशाचा विकास घडवून